

AZ ILLEGITIM ANDRAGÓGUSKÉPZÉS MEGTEREMTŐJE

T. KISS TAMÁS – TIBORI TIMEA

„Aki egyszer felteszi a kolompot, az rázza!”

Durkó Mátyás

A felnőttekkel való foglalkozás, a felnőttek tudásának bővítése, általános és szakismereteik pótlása, kiegészítése és gyarapítása – ha koronként eltérő mértékben és módon is – alapvetően az iskolarendszer valamiféle meghosszabbítása volt. Magyarországon a XVIII. századtól kezdve hosszú ideig a műveltség – az „ész, a fény, a világosság” – terjesztése, a művelődés lehetőségeinek kiterjesztése volt a cél (felvilágosító előadásokkal, a korszerű ismeretek továbbításával), ám a XIX. század végén a népnevelés, a két világháború között az iskolán kívüli népművelés, később, az 1960-as évek végétől pedig a közművelődés centrumában már kimondva-kimondatlanul az egyes társadalmi rétegek iskolázási hátrányai mérséklésének, egyfajta esélyegyenlőség megteremtésének az igénye állt.¹ A XIX. század végén, a XX. század első évtizedeiben vetődött fel az a probléma, miben és hogyan különbözik a felnőttek tanulása, ismeret-elsajátítása a felnővekvő nemzedékétől. Felmerült az a kérdés is, lehetséges-e nevelni a felnőttet? Az alapfeltevés az volt, hogy az ember fejlődése nagykorúvá válásával nem válik befejezetté, az újabb és újabb feladatok, élethelyzetek pedig részben új ismereteket, részben új módszereket, technikákat, alkalmazkodási készségeket kívánnak meg. A kérdés mögött azonban nemcsak a XIX. századi eszmény, a „kiművelt emberfők” biztosította termelésnövelés lehetősége állt, hanem a XX. században jelentkező különféle ideológiai-politikai aktivitásokra serkentés is meghúzódott.

A felnőtt nevelhetőségét képviselő irányzat karakteres hazai képviselője a XX. század második felében Durkó Mátyás volt. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem professzora 1957-től számos munkájában fejtette ki az általános embernevelés (antropagógia) részének tekintett népművelés, illetve a közművelődés elméletével a részleges átfedés viszonyában álló felnőttnevelés mellett szóló érveit és indokait.

1 T. Kiss Tamás (2000): *A népnevelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből*. Budapest, Új Mandátum–IIZ/DVV [Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködésének Intézete].

A személyiségről

Durkó Mátyás – az andragógia hazai felnőttnevelési irányzatának jeles képviselője – szakmatörténelmet alakító személyiség volt. Tévedései ellenére is jelentős teljesítményekben bővelkedő élete, munkásságának „gyökerei” alapvetően két helyszínhez, Békéshez és Debrecenhez kötődnek.

Durkó Mátyás 1926. január 17-én született Békésen. Kora ifjúkorát e tipikus alföldi mezőváros társadalmi-kulturális viszonyai határozták meg. Durkó családja a XX. század hazai társadalmi mobilizációs tendenciáinak mintája lehetne. A nagyszülők közül az egyik munkás- (pályaőr), a másik paraszti családból érkezett. A dolgos, munkaszerető és vállalkozó szellemű szülők a munkás és paraszti létből „felfelé törekedtek”, a középosztályba, a kisvárosi polgári létbe. Durkó apja, a nyolc gyerek közül a legidősebb, kereskedőseggé lett. Amikor édesanyja öröklött fél házrészét az 1920-as években eladták, vásári kereskedőként járták az országot Békéstől Debrecenig, majd rőfösboltot nyitottak Békésben. Soós Pál, aki 1986-ban megírta Durkó Mátyás életútját, úgy véli, az ő családjára is érvényes mindaz, amit Németh László 1943-as szárszói beszédében a „kispolgárságról” mondott: „A közhelyes szocialista gondolkodás [...] némi lenézéssel kezeli a »kispolgárokat«: a földes parasztságot, a szabad iparosokat, kereskedőket, a közüzemi alkalmazottakat, az értelmiséget. [...] Pedig [...] az az iparkodás, gazdasági tudás, fogékonyság, ami egy nemzet ereje, elsősorban a kispolgári réteg tulajdona. Mondjam-e, hogy ezek a kispolgárok valamennyien munkások? Az még húsz-negyven holdas gazda is, [...] az a kisiparos, aki jó időkben segéddel dolgozik, sőt horribile dictu, az az iskolai tanárnő is [...]. Iszonyú rombolás lenne ezeket a kispolgárokat [...] elméletekhez nyomorítani.”²

A szülők nem sokáig tudták biztosítani két gyermekük számára a gondtalan gyermekkort és tanulási lehetőségeket – a család anyagi helyzete a második világháború idején fokozatosan egyre rosszabb lett. A gimnazista diák Durkó Mátyás az utolsó osztályokat úgy végezte, hogy tanítványokat vállalt, így járulva hozzá taníttatása költségeihez.

Bevallása szerint első „pedagógiai tapasztalatait” a békési református gimnázium vallásstanára révén szerezte: diáktársaival román környezetben, falusiak, tanyasiak körében végeztek társadalmi és gyermekgondozói feladatokat. A lelkész gyakran emlegette tanítványainak – Tamási Áronra hivatkozva –, hogy minden ember életében kell lennie egy alapvető célnek. Durkó számára ezt az alapvető célt a szolgálat jelentette. A gimnáziumi tapasztalatok mélyen megmaradtak a szorgalmas, mindig tetre kész fiatalemberben, aki maga is tele volt segítőkészséggel, tudatos jobbítani akarással. És tudásvágyal: szinte min-

2 Soós Pál–Boros Sándor (1986): Durkó Mátyás hatvanéves. In Soós Pál–Sz. Szabó László (szerk.): *Tömegkultúra és közművelődés. Acta Andragogiae et Culturae*, 7–8. sz. 5–20. p. Debrecen, KLTE. Az idézet eredeti forrása: Németh László: Második szárszói beszéd. In uő: *Sorskérdések*. Budapest, 1989, Magvető és Szépirodalmi, 725–738. Idézet 734. p.

den elsajátítható ismeret érdekelte, mindenre fogékony volt s minden készségét fejleszteni igyekezett.³

Középiskolás korának – ekkor már harmadik és negyedik osztályos diák – életre szóló nagy élményeit az Exodus Körrel (vagy ahogyan néhányan nevezték, az „alexandriánusokkal”, Karácsony Sándor híveivel) való találkozás, a Karácsony Sándorral történő megismerkedés, a református ifjúsági szövetségben, a Soli Deo Glóriában és a cserkészszervezetekben folytatott tevékenység, de különösen a nyári balatonszárszói táborozásokon való részvétel jelentette. 1944-ben – négy tanítványa mellett is – kitűnő eredménnyel tette le az érettségit a békési főgimnáziumban. A katonaköteles ifjú még ebben az évben, szeptemberben Dunántúlra, levente-munkatáborba került, ahonnan Németországba akarták vinni. Ám Durkó Mátyás – életveszélyes kockázatot és bujkálást vállalva – Kaposváron megszökött, és karácsonyra ismét otthon volt Békésen. Itt élte át a háború utolsó és a béke első hónapjait.

Nemzedéke korán ért a nehéz, sorsfordító idők terhe alatt: bár még csupán 19 éves volt, már súlyos tapasztalatokkal a háta mögött, szinte felnőtt fejjel, gyalog indult el Békésből Debrecenbe, egyetemi tanulmányainak színhelyére. Itt kezdődött életútjának következő szakasza: 1945 szeptemberében beiratkozott az akkor még Tisza István nevét viselő tudományegyetem Bölcsész tudományi Karának magyar–francia szakára.

Képességei, amelyek már a gimnáziumban megmutatkoztak, egyetemi tanulmányai során sem hagyták cserben. 1947-ben kitűnő és dicséretes eredménnyel alapvizsgázott. Sajnos, ugyanebben az évben meghalt az édesapja; már nem örülhetett fia gyorsan felívelő egyetemi pályafutásának.

Az alapvizsgák letétele után az egyetem francia intézetének gyakornoka lett. Közben irodalomelméleti dolgozatával elnyerte a bölcsészkar magyar irodalmi pályadíját. 1948-ban az egyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetében kapott demonstrátori megbízatást. 1949-ben kitűnő szinten tette le a magyar szakvizsgát, jó eredménnyel a franciát, a következő évben pedig tanári képesítő vizsgájának is kiváló volt az érdemjegye.

Durkó Mátyás egyéniségére a legmélyebb és legtartósabb befolyást Karácsony Sándor gyakorolta, akivel mint a pedagógia professzorával az egyetemen is találkozhatott (Karácsonyt 1950-ben helyezték nyugállományba). Karácsony protestantizmusa, ideológiai-filozófiai gondolkodásmódja, mély és következetes demokratizmusa, nyitottsága, népisége, közösségi, erkölcsi komolysága, kulturális és tudományos igényessége, pedagógiai-szabadművelődési és felnőttnevelési hitvallása és gyakorlata egyaránt vonzotta az akkor még útkereső fiatalembert. Ma már elmondható, hogy Durkó Mátyás élete során soha nem ingott meg

3 T. Kiss Tamás–Tibori Timea (2005): Durkó Mátyás emlékezete. *Kultúra és Közösség*, 1. sz. 59–61. p., továbbá T. Kiss Tamás–Tibori Timea (2005): Homage a' Durkó Mátyás. *Felnőttképzés*, III. évf. 1. sz. 58–59. p.

abban a meggyőződésében, hogy Karácsony Sándor felnőttnevelési koncepciója a legjelentősebb teoretikus-tudományos teljesítmények közé tartozik.⁴ Saját bevallása szerint Karácsony Sándor mellett a másik nagy élmény az egyetem ugyancsak meghatározó személyisége, a Hankiss János „közelében” való élés volt számára.

Durkó értékrendszerének és világnézetének fontos eszmei forrásvidékét a népi írók munkássága jelentette. Közülük is különösen Németh Lászlót, Veres Pétert és Móricz Zsigmondot vallja tanítómesterének. Persze a debreceni bölcsészhallgató számára Karácsony Sándor szellemisége és a népi írók eszmevilága között nem volt nehéz felfedezni a szinte természetes találkozási pontokat és kölcsönhatásokat. Az e két forrásból származó eszmék és eszmények – mint a „másik ember” tisztelete, az erős közösségi és magyarságtudat, a demokratikus népben-nemzetben gondolkodás, a valóság tisztelete – szervesen egybefonódtak alakuló személyiségében. Olyannyira, hogy egész nevelői munkáját és emberi magatartását áthatotta az igény: keresse a hangot és a kapcsolatot a legkülönbözőbb társadalmi és műveltségi helyzetű emberekkel, akiktől, mint vallotta, mindig elleshet valami újat, valami fontosat. Ellenfeleire, gáncsoskodó kollégáira is úgy tekintett, mint olyan emberekre, akiket meg lehet és kell győzni saját felfogása jogosságáról, hasznosíthatóságáról.

A fiatal és fogékony Durkó Mátyás világnézetének további alakulására – mint abban a történelmi időben számos fiatalra – hatással volt a marxizmussal és a kommunista párttal, valamint a NÉKOSZ- (Népi Kollégiumok Országos Szövetsége) mozgalommal történt találkozás is. Révai József, Lukács György és nem utolsósorban Makarenko munkáit olvasta. Bekapcsolódott az egyetemi ifjúsági szervezet, a MEFESZ (Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége) munkájába, amelynek rövidesen bölcsészkar elnöke lett. Közvetlen kapcsolatba került a kommunista párttal, 1948-ban az MKP (Magyar Kommunista Párt), illetve hamarosan az MDP (Magyar Dolgozók Pártja) tagja lett (de 1956 után már nem tagja a Magyar Szocialista Munkáspártnak). Még ugyanebben az évben hathetes pártiskolán vett részt. A kommunista párt fontos feladattal bízta meg: két évig a debreceni Ságvári Endre Népi Kollégium igazgatója.

Az ún. „fényes szelek” rövid időszaka mély (és ellentmondásos) nyomot hagyott Durkó Mátyás életében. A „kritika–önkritika” ismétlődő, egyre keményebb, végül leplezetlenül „egymás kinyírására” irányuló szituációi, eseményei és történései, a mind nyilvánvalóbbá váló „személyi kultusz” következményei egyre nagyobb feszültséget keltettek benne, s ezek az emlékek élete végéig el-kísérték. Számos lelkiismereti konfliktusa feldolgozatlan maradt, sok korábban nagyra becsült emberben csalódnia kellett.

4 Durkó Mátyás (1977): Karácsony Sándor művelődéstörténeti, felnőttnevelési és szabadművelődési koncepciója. *Debreceni Szemle*, 2. sz. 274–294. p.

Az 1950-es év több szempontból is fordulópont volt az életében. Ebben az évben kötött házasságot Balogh Edittel, aki kezdettől stabil érzelmi háttérrel biztosított és mindvégig szellemi társa maradt Durkó Mátyásnak. (Felesége régi debreceni pedagógus-értelmiségi család leszármazottja, és mi sem természetesebb, hogy házasságukból született egyetlen leánygyermeküket, Durkó Editet is pedagógusnak nevelték.) De ebben az évben veszi kezdetét egyetemi oktatói pályafutása is. A tanári képesítő vizsgát követően tanársegédnek nevezték ki az egyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetébe. Két irodalomelméleti kollégiumot (és ezekhez kapcsolódó szakszemináriumokat) vezetett. Ekkor indult el tudományos pályafutása is. Kezdetben Móricz Zsigmond, később Oláh Gábor munkásságával foglalkozott. Az előbbiről, a század egyik legnagyobb regényírójáról több tanulmánya, közleménye jelent meg az *Irodalomtörténet*, az *Épitünk* és az *Irodalomtörténeti Közlemények* című folyóiratokban és más kiadványokban. Irodalomtörténeti kutatásainak eredményeit ma is értékeli és számon tartja a szakma. Egykori professzorai, Juhász Géza, Barta János és Bán Imre is elismerték szorgalmas, nagy munkabírási, oktatói-kutatói vénával egyaránt rendelkező tanársegédjük eredményeit, amelyeket mindössze három év alatt ért el.

Az irodalomtörténeti oktató- és kutatómunkával párhuzamosan már ezekben az években nagy érdeklődést mutatott az egyetemi hallgatók nevelésének problémái iránt – nemcsak gyakorlati vonatkozásban, hanem elméleti-tudományos ambícióval is. Tapasztalatait összegző tanulmányaival országos és egyetemi oktatói pályázatokat nyert. A fiatal tanársegéd számára nagy elismerést jelentett, hogy 1953-ban a képzési-nevelési problémákról vitaindító előadást tarthatott az Országos Felsőoktatási Irodalomtanítási Konferencián, és hogy felsőoktatás-módszertani írásait a *Felsőoktatási Szemle* közölte.⁵

Durkó oktatási tapasztalatai nagymértékben hozzájárultak szakmai orientálódásához. Bár mindig szívesen foglalkozott irodalommal és ez a szenvedélye egész életében megmaradt, legalább ennyire vonzották a neveléstudomány, az ifjúkori és a felnőttoktatás és nevelés problémái. Végül megérlelődött benne az elhatározás: átmegy a neveléstudomány területére. (Bán Imre professzor megrökönyödve fogadta a döntést, egyszerűen „örültségnek tartotta”, hogy abbahagyja kutatásait.) „Az igazsághoz tartozik – említette egy beszélgetés során –, hogy sokkal nagyobb olvasottságra lett volna szükségem a magam állította színvonalhoz.”⁶

Rövid (de már alapvetően pedagógiai orientációjú) átmeneti időszak következik Durkó Mátyás egyetemi pályafutásában. Munkája megoszlik az irodalmi és pedagógiai tanszék között. 1954 januárjától szeptemberéig ugyanis az egyetem Módszertani Kabinetjében, majd a következő év szeptemberéig Rektori

5 Durkó Mátyás (1953): A szemináriumi vezetés módszerei. *Felsőoktatási Szemle*, 7–8. sz. 349–364. p.

6 T. Kiss Tamás–Tibori Timea (2005) i. m. Idézet 60. p.

Hivatalában dolgozott, előbb adjunktusi, majd főelőadói munkakörben. 1955 őszén került a Pedagógiai Tanszékre, ahol előbb tanársegéd, 1957. április 1-jétől 1965. júliusig adjunktus, 1965. augusztus 1-jétől 1970. június végéig docens (1962–71 között a Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszéki Csoport vezetője), majd 1971-től a Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszék vezetőjeként dolgozik. 1978. július 1-jétől egyetemi tanár.

A Pedagógiai Tanszéken kibontakozó szakmai tevékenysége mellett, mint már korábban is, aktív társadalmi és közművelődési munkát folytatott. Az ifjúsági mozgalomból kikerülve hosszú éveken keresztül a szakszervezetben tevékenykedik (volt üb-titkár, majd kari és egyetemi szb-elnök is). Nem hagyta abba a diákkorától kezdve szinte misszionáriusi szorgalommal és buzgalommal végzett tudományos ismeretterjesztést sem: 1951–52-ben az Irodalomtörténeti Társaság Hajdú megyei összekötőjeként szervezte az irodalmi ismeretterjesztő munkát. 1954-ig a Magyar Írószövetség Debreceni Csoportjának titkáráként és egyben az *Építünk* című helyi irodalmi folyóirat szerkesztőbizottsági tagjaként tevékenykedett. Terjesztője volt a népi írók műveinek, a Magyar Élet kiadványainak. Mint az Alföldi Magvető Kiadó vezetője és egyetlen alkalmazottja, 1954 és 1957 között számos könyvet adott ki. Megjelentette Móricz Zsigmond 1918–19-es cikkei, kiadta az 1942-ben elhunyt Oláh Gábor novelláskötetét, sajtó alá rendezte életművét és válogatott verseit. Munkája országosan is úttörő jelentőségű volt. Az Alföldi Magvető tevékenységét nyugdíjazása után maga értékelte egy nagy összefoglaló tanulmányban. Több éven keresztül látta el a Hajdú-Bihar megyei Népművelési Tanácsadó továbbképzési szakreferensi munkakörét. Ugyancsak évekig tagja az MSZMP Debreceni Bizottsága mellett működő Kulturális Bizottságnak.

Természetes, hogy őt sem hagyta érintetlenül az 1956 októberében kirobbant forradalom. Aktívan bekapcsolódott a helyi Csokonai Rádió műsorszerkesztő tevékenységébe. Szerepvállalása csaknem kettétörte induló tanári pályáját. Ő játszotta furulyán a rádió szignálját, a *Te vagy a legény*, *Tyukodi pajtás* című dal néhány taktusát. Az állami, illetve egyetemi fegyelmi bizottság szerencsére csupán szóbeli megrovásban részesítette, de 56-os működése hosszú időn át sötét folt maradt a hivatalosság szemében.

Az egyetemi nevelésről írt korábbi tanulmányai után, 1954-ben – Borbély András kollégájával közösen – már egy olyan pályamunkát készít a jutalmazás és a büntetés nevelési problémáiról, amellyel akadémiai díjat nyernek, és amely később kötet formájában is megjelenik.⁷ Ennek az elismerésnek is köszönhető, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1955-ben engedélyezte számára a rövidített aspirantúrát. Pedagógiai, szakmai és ideológiai vizsgáit már 1958-ban letehetette. Közben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen a legmagasabb, „*summa cum laude*” minősítéssel doktorált pedagógiából.

7 Borbély András–Durkó Mátyás (1957): *Jutalmazás és büntetés a szocialista fegyelem megteremtésében*. Budapest, Tankönyvkiadó.

Az 1956-os év nemcsak Durkó személyes szakmai pályafutásában volt jelentős állomás, hanem a hazai felsőoktatás fejlődésében is. Kezdeményezésére – szakkollégiumi keretek között – megindulhatott a népművelőképzés. Az ekkor mindössze harmincéves „szakképzést alapító” először a Pedagógiai Tanszék keretei között hirdethette meg a népművelési szemináriumot. 1962-től már mint a Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszéki Csoport vezetője szervezi a szakképzést. 1971. február 1-jén pedig sor került a szervezetileg is önálló Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszék tudományos akadémiai és minisztériumi jóváhagyására, illetve megszervezésére.

Durkónak kiemelkedő szerepe volt a népművelés-közművelődés mint szakma és hivatás mind szélesebb körű elismertetésében, az andragógia (felnőttnevelés) hazai meggyökereztetésében. E szakmai vitákkal és küzdelmekkel teli folyamatnak fontos mozzanatai voltak azok az oktatásszervezési tantervi munkálatok, programviták, amelyek keretében az ország első egyetemi Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékén a hagyományos bölcsész szakokhoz képest egy teljesen újszerű, interdiszciplináris jellegű, korszerű szakemberképzés tartalmi és szerkezeti körvonalai kialakultak, és egyre nagyobb hatást gyakoroltak más képzésekre.

A felnőttnevelés, népművelés és közművelődés általános művelődésméleti, de különösen pedagógiai és pszichológiai alapproblémáit oktatta és kutatva 1966-ban megszerezte a neveléstudományok kandidátusi fokozatát. *Felnőttnevelés és népművelés* című disszertációja az első nagyobb szabású összefoglalása a szakterület elméleti problémáinak. A később nyomtatásban is megjelent munka jó szakmai kritikát kapott. Durkó Mátyást ugyanebben az évben kinevezik egyetemi docensnek.

A következő évtizedekben teljesedik ki Durkó Mátyás oktatói és kutatói alkotóereje. Itthon és külföldön sorra jelennek meg önálló kötetei, kisebb-nagyobb tanulmányai, amelyek a felnőttnevelés tükrében tekintik át a közművelődés szinte valamennyi lényeges problémakörét. Rendszeres előadója a hazai és a nemzetközi felnőttnevelési és közművelődési konferenciáknak, tanácskozásoknak. Számos szakmai vita szervezője és résztvevője. Mint az andragógia országosan legelismertebb szakembere, több alkalommal jár a Szovjetunióban, az NDK-ban, Lengyelországban és Csehszlovákiában, de lehetősége nyílik rá, hogy Nyugat-Németországban, Franciaországban, Kanadában, Olaszországban, Ausztriában, Hollandiában és Finnországban is előadásokat tarthasson. Szakmai munkájának elismeréseként 1978-ban egyetemi tanárrá nevezik ki.

Durkó Mátyás közösségi és közéleti tevékenysége továbbra is igen sokféle és dinamikus. Hosszú ideig tagja a Magyar UNESCO Bizottság Nevelési Albizottságának, a *Népművelési Értesítő* szerkesztőbizottságának. Vezetője a Művelődési Minisztérium Közművelődési Szakbizottságának és a KLTE Közművelődési Bizottságának. Tagja a TIT Országos Elnökségének, de elnöke a

TIT a Hajdú-Bihar megyei szervezetének is. 1980-tól 1984-ig a KLTE BTK tudományos dékánhelyettesi tisztségét töltötte be. A rá jellemző hihetetlen energiával – egy ideig a dékánt is helyettesítve – vesz részt a kari közélet szervezésében. Még akkor sem akar lassítani a tempón, amikor a betegsége miatt már szüksége lenne erre. Orvosai tanácsára a tervezettnél korábban, 1984-ben kényszerült nyugdíjba, elsőik között a „fényes szellők” nemzedékéből.

Durkó Mátyás nevéhez kiemelkedő tudányszervezői tevékenység társul. A Magyar Pedagógiai Társaságban két cikluson keresztül vállalta a Felnőttnevelési Szakosztály elnöki teendőinek ellátását. A szervezőmunkán kívül számos színvonalas szakmai rendezvény, vita irányítója volt. 1976–80 között egy cikluson át az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága Pedagógiai Bizottságban képviselte a felnőttnevelés területét, ügyeit. Már az 1960-as években szorgalmazta, hogy létrejöhessen az MTA Pedagógiai Bizottságának Felnőttnevelési Munkabizottsága, a felnőttnevelés akadémiai képviselője. A Felnőttnevelési Munkabizottságnak két cikluson keresztül is elnöke volt (1977–1980, 1981–1985). Döntő érdemei vannak benne, hogy a munkabizottság tervszerű, folyamatos és színvonalas munkát folytatott, rendszeres felolvasó és vitaüléseket szervezett. Különösen az Andragógia – versus paedagogiam elnevezésű, az egész második ciklust átfogó, tematikus egységet alkotó vitaülés-sorozat irányítása, szervezése fémjelzi eredményes működését.

Durkó sokat fáradozott a felnőttnevelési szakirodalom fejlesztéséért is. Számos egyetemi jegyzet és szöveggyűjtemény szerzője, társszerzője, egyetemi jegyzetek megírására vállalkozó munkacsoport vezetője. Nyugdíjba vonulásáig szerkesztője az egyetemi *ACTA Paedagogica Debrecina* köteteknek (munkájának köszönhetően ez a sorozat később önálló felnőttnevelési szériává szerződött).

Sokat tett a szaktudomány magyar eredményeinek külföldi megismertetéséért. Számos nemzetközi konferencia előadója. Több mint negyven dolgozata jelent meg idegen nyelven; saját és tanszéki munkatársai legfontosabb kutatási eredményeinek nemzetközi megismertetésére idegen nyelvű tanulmánykötetet jelentetett meg.

Aktív szerepet vállalt a tudományos minősítő munkában – számos kandidátusi és PhD-védésben működött közre, opponensként vagy bizottsági tagként.⁸

8 Feljegyzései még hosszú évek múltán is emlékeztették arra, hogy hallgatói milyen eredményeket értek el. Kik, milyen témákból szereztek doktori címet, kandidátusi és PhD-fokozatot. Figyelemmel kísérte, egyengette tanítványai szakmai életútját, tartotta velük a kapcsolatot. Büszke volt rá, hogy közülük többen az MTA tudományos kutatóiként, a felsőoktatás, a kulturális élet mértékadó személyiségeiként állják meg helyüket. Jól mutatja ezt 1995-ben megjelent kötete, amelyben évfolyamok feltüntetésével és név szerint említi meg számos tanítványát. Durkó Mátyás (1995): *Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán*. Debrecen, Kvalitás.

Akaratát és heroikus munkabírását az egyre súlyosbodó betegség 2005. március 18-án végleg megtörte. Mielőtt az andragógusképzés debreceni pápája⁹ végleg eltávozott volna, még megélhette, hogy az andragógia már nem a népművelés vagy a művelődésszervező szak mögé bújtatottan, nem a pedagógia keretei között, hanem önálló diszciplínaként, mint alapképzés nyert polgárjogot a hazai, 2006 szeptemberétől induló ún. bolognai típusú felsőoktatásban. Tudomást szerezhetett róla, hogy a Magyar Köztársaság Kormányának döntése értelmében a Pécsi Tudományegyetemen létrejöhetett az andragógusképzés egyetemi szintű szervezeti egysége, a Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar.

Az andragógusképzés „embrionális intézményesülésének” kezdetei,
1956–1963¹⁰

A hazai andragógusképzés kezdeteként az 1956. évet szokás megjelölni, jóllehet a képzés megindítása aligha tekinthető előzmények nélkülinek.

A felnőttoktatás, amely kezdetekben az analfabetizmus felszámolására koncentrált, majd a XX. század első évtizedeitől mezőgazdasági és gazdasági jellegű szakoktatási formákkal bővült ki,¹¹ igen korán megfogalmazta azt a felismerést, hogy az oktatónak másféle módon kell viszonyulnia a felnőttekhez, mint a felnövekvő nemzedékhez. Társadalmi léptékű mérőföldkönek számított

9 T. Kiss Tamás–Tibori Timea (2005) i. m.

10 Durkó Mátyás andragógiai munkásságáról és személyéről két érdemlegesnek számító összefoglaló munka, továbbá egy vele készített (szakmai vonatkozású) életútinterjú jelent meg (Kajdi Béla [1986]: Durkó Mátyás hatvan-, a szak harmincéves. *Népművelés*, 1986. április, 7–14. p.). Az egyik összefoglaló munka Soós Pál és Boros Sándor műve (1986, i. m.), a másik Durkó Mátyás 1995-ben kiadott, személyes-szubjektív értékeléseit és szempontjait sem nélkülöző kötete (Durkó Mátyás [1995]: *Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán*. Debrecen, Kvalitás). Kajdi az életút fontos állomásaira, Soós az életrajzi elemekre helyezi a hangsúlyt, Boros a professzor munkássága alapján tekinti át az andragógusképzés formálódását, Durkó pedig a szerkezeti, tárgyi és személyi feltételek alakulása tükrében elemzi a szakképzés fejlődését.

A szerzők szerint az andragógusképzés „embrionális és illegitim intézményesülését” Durkó három szakaszra tagolta: előkészületinek nevezi az 1956-tól 1972-ig tartó időszakot, második szakasznak az 1972–1992 közötti éveket, amikor kialakul a speciális andragógusképzés, végül a harmadik időszak 1992-től kezdődik, ez az év a rendszerváltás után formálódó szakképzési törekvések kiindulópontja. Figyelembe véve Durkó Mátyás munkásságának korszakolását, felhasználva Boros Sándor tanulmányát, Kajdi Béla és Soós Pál írásait, mint Durkó tanítványai és munkatársai úgy véljük, árnyalni kell a hazai andragógusképzés születési körülményeire, intézményesülésének kezdetei szakaszára, harcaira és a képzés tartalmára vonatkozó ismereteket.

11 T. Kiss Tamás (2000) i. m.

az 1907-es Pécsi Szabadtanítási Kongresszus¹² és a Klebelsberg Kuno kultuszminiszter támogatásával 1928-ban rendezett Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus.¹³ Mindkét tanácskozás – bár más-más célból szerveződtek és egymástól eltérő szellemiség hatotta át őket – nagy figyelmet fordított a felnőtteknek a felnövekvő nemzedékétől eltérő képzésére és oktatására. Az előzmények között kell megemlíteni a tanítóképző intézeteket, ahol a leendő (nép) tanítók népművelési ismereteket is tanultak, de ide sorolható az 1951-ben létrehozott Móricz Zsigmond Népművelési Iskola is, amely három évig működött. Inspiráló közegnek számítanak a később megrendezett nemzetközi konferenciák, sőt azok a hazai tanácskozások is,¹⁴ amelyek a rendezők szándékai ellenére, közvetve segítették a debreceni egyetemen induló népművelőképzés keretei között megszülető, majd a közművelődési szakemberképzésben kimunkálódó andragógusképzést.

Kérdés, vajon miért éppen a Kossuth Lajos Tudományegyetemen indulhatott meg a képzés? Csupán találgathatunk. Három szempont (ok) tűnik megfontolandónak.

Az egyik a társadalmi környezet, a regionális kulturális világ. Debrecen, a „kálvinista Róma” egyeteme protestáns színezetű volt és maradt még a szocializmusban is. Márpedig a reformátusság számára – mint ezt Max Weber oly pontosan bemutatta – az evilágiság, a szellemi és anyagi javak puritán („aszketikus”) keretek közti felhalmozása és őrzése fontos érték és magatartásforma.¹⁵ A protestáns etika és a mintakövető polgári mentalitás ötvöződése jó feltételeket biztosított az andragógia debreceni meggyökerezéséhez.

Másik oknak az egyetem szervezeti múltja és háttere tekinthető. A felnövekvő nemzedék és a felnőttek oktatása közti különbözőségek intézményesen szervezett tudományos vizsgálatára a harmincas évek végén a Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán került sor, a Hankiss János és Milleker Rezső professzorok vezette Népművelési Kutatóintézetben. S nem feledkezhetünk meg a két világháború közötti időszak közepétől megrendezett Debreceni Nyári Egyetem intézményéről, továbbá Karácsony Sándor oktatói tevékenységéről és „a szabadművelődés időszakában” betöltött szerepéről sem – 1945 után ő volt a magyar szabadművelődés irányítója, 1948-tól a Szabadművelődési Tanács elnöke.

12 Tar Károly (é. n.): *Társadalom és művelődés. Tanulmányok*. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda.

13 T. Kiss Tamás (1998/99): Adaptációról több tételben. *Kultúra és Közösség*, 1998. 4.–1999. 1. sz. 83–93. p.

14 Csoma Gyula (1998/99): Felnőttoktatási konferenciák – hajdan és most – Magyarországon. *Kultúra és Közösség*, 1998. 4.–1999. 1. sz. 31–47. p.

15 Weber, Max (1967): *Gazdaság és társadalom*. Budapest, Közgazdasági és Jogi.

A harmadik „okként” Durkó Mátyás személyiségét említhetjük. Durkó – akire saját bevallása szerint Bán Imre, Barta János, Gunda Béla, Hankiss János, Jausz Béla, Karácsony Sándor, Milleker Rezső professzorok szellemisége egyaránt hatást gyakorolt (bár különböző mértékben és tartalommal) – felkészültségével, szervezőképességével, széles körű mozgalmi tapasztalataival és ambíciózus lelkesedésével kitűnő alany volt az új feladatok ellátására.

Durkó tudományos pályájának 1956–1963 közé eső, kezdeti szakasza a felnőttnevelés és a népművelés általános elméleti alapjai kialakításának jegyében telik.

A Pedagógiai Tanszék vezetője, Jausz Béla támogatásával¹⁶ 1956 márciusában nyújtotta be előterjesztését az Oktatási Minisztériumhoz. A fiatal oktató azt javasolta, hogy az egyetemen a két tanárszakhoz harmadik szakként felsőfokú népművelési szakképzés kapcsolódjon. A főhatóság néhány hónapos tájékoztató után elfogadta az előterjesztést. Az elképzelést a Népművelési Minisztérium is támogatta. Így került sor rá, hogy az Oktatási Minisztérium Egyetemi Főosztálya az 1956/57-es tanévtől kezdve – 855-D23/3/1956. sz. határozatával – Magyarországon először a Kossuth Lajos Tudományegyetem számára engedélyezte a népművelő szakos képzés megindítását. A létesítési rendelet leszögezi, a népművelési képzés a felnőttnevelés tárgykörébe tartozik, és tartalmának kialakítása a Pedagógiai Tanszék feladata.

Az andragógia tehát megjelenhetett, mint a neveléstudomány egyik ága, „megtúrt része”, de csak a pedagógia „engedélyezte” feltételekkel és a népművelés keretei között. A korabeli döntés mögött azonban olyan politikai szándék is meghúzódott, amely a felnőttek szocialista nevelése, átnevelése lehetőségeinek kidolgozására, és a kádereképzés megvalósítására irányult.¹⁷

Durkó megpróbált eleget tenni az elvárásoknak, kísérletet tett rá, hogy ki-munkálja a szocialista felnőttnevelés elvi-módszertani alapjait. A témakörben számos kisebb-nagyobb publikációja jelent meg.¹⁸

Jóval később, a rendszerváltozást követő időszakban Durkó zsákutcának tekintette ezt a törekvést, ám minden esetben hangsúlyozta, hogy annyira gyenge volt a tanszék, illetve olyan sokan és sokféle irányból támadták az andragógiát,

16 Jausz Béla Emlékkötet. Szerk. Dr. Bajkó Mátyás. Debrecen, 1976. Megjelent a Magyar Pedagógiai Társaság támogatásával.

17 Sáska Géza (1988): Felnőttoktatás a negyvenes és az ötvenes években. *Medvetánc*, 1. sz. 91–111. p. Megjegyzendő, hogy Durkó még a rendszerváltást követő években megjelent könyveiben is következetesen használta a „kádereképzés” kifejezést.

18 Durkó Mátyás: Gondolatok a kultúra marxista meghatározásairól és legfőbb tartalmi jegyeiről. *Acta Universitatis Debreceniensis*, Tom. VI/I. 1960. 139–169. p.; A szocialista népművelés pótlólagos nevelési feladata. *Népművelés*, 1962. 4. sz. 6–7. p.; A dolgozók szocialista szellemű átnevelése, mint népművelési feladat. *Népművelés*, 1962. 5. sz. 8–9. p.; A népművelés helye a szocialista művelődésügy rendszerében. *Alföld*, 1965. 7. sz. 41–44. p. stb.

hogy vállalnia kellett ezt a járhatatlannak bizonyult utat is. Állítását alátámasztani látszik, hogy a képzés beindításától számítva évről évre kevesebb olyan publikációja jelent meg, melyben a „szocialista felnőttnevelésről” értekeznek.

Persze Durkónak más problémákkal is szembe kellett néznie. A *25 éves az egyetemi népművelőképzés* címmel Debrecenben 1981 novemberében rendezett oktatáspolitikai és tudományos vitautülésen tartott előadásában, ha visszafogottan is, de említést tesz róla: „Nem akarjuk azt mondani, hogy a karon mindenki örömmel fogadta a képzést, az ezzel kapcsolatos új tudományos kutatásokat, hogy – különösen az elején – nem kellett néhány oktatótársunktól nagyon gúnyos megjegyzéseket lenyelnünk, amitől mindenkori hallgatóink is sokat szenvedtek.”¹⁹

Durkó Mátyás 1957-ben harmincéves, jelentékeny egyetemi oktatói praxisal rendelkezik, birtokolja az Irodalomtörténeti Intézetben eltöltött „inasévek” tapasztalásait is. A népművelési szakemberképzés beindulásával azonban újabb feladat előtt áll: végig kell gondolnia (és meg kell teremtenie) az új szakképzés elvi – elméleti –, tudományos és infrastrukturális hátterét. Jausz Béla figyelmeztette, hogy mindennek megvan a maga természetes érési ideje. Az egyetemi képzés elindítása oktatógárda nélkül nem lehetséges, és ahhoz, hogy megfelelően érett munkatársakkal, közösen kialakítsák a népművelés önálló tudományterületét, nagy hatású tudományos teljesítményekre és összefogásra, legalább tíz–tizenkét évre van szükség.²⁰

Durkó ebben az időszakban publikált munkáit Boros Sándor²¹ szerint alapvetően három nagyobb kérdéskör köré lehet csoportosítani:

19 Durkó Mátyás (1982): Hagyomány – folyamatos korszerűsödés – perspektívák. *Kultúra és Közösség*, 1–2. sz. 22–30. p. Idézet 23. p. Megjegyzendő: a szakképzést létrejötté óta folyamatosan különféle támadások érték. A vád kezdetben a tudománytalanság volt, később a „másként gondolkodást terjesztése melegágyának” tekintették. Amikor egyre több kandidátusi fokozattal rendelkező oktató kezdte képviselni – jöllehet a neveléstudomány keretei között – az andragógiát, némileg mérséklődtek a kritikák. Érzékelhető volt, hogy az 1980-as évek második felében mindinkább alábbhagytak a politikai színezetű támadások is. A rendszerváltás után azonban ismét felerősödtek a képzést felszámolni igyekvő törekvések. A korabeli támadások ideológiai-politikai jelleget öltöttek, de már ellenkező előjellel, ám ezeket a szakmai összefogás kivédte. Az andragógiát középpontba helyező népművelő, majd művelődésszervező szakot akkor érte újabb támadás, amikor bizonyossá vált, hogy a felsőoktatás egyik leginkább keresett és piacképes képzési ága. Az oktatási piacról kiszorult, illetve kevésbé keresett szakok növekvő ellenszennvel kezdtek viszonyulni a művelődésszervező képzéshez. Az ún. bolognai képzési struktúra kialakítása során különösen a bölcsészettudományi és társadalomtudományi bizottságok közgazdász képviselői körében erősödött fel egy olyan törekvés, amely a népszerű művelődésszervező szak és az annak gerincét képező felnőttképzés ellehetetlenítésével kívánt piaci előnyökre szert tenni.

20 Kajdi Béla (1986): Durkó Mátyás hatvan-, a szak harmincéves. *Népművelés*, 4. sz. 7–14. p.

21 Soós Pál–Boros Sándor (1986) i. m.

– A népművelés, az iskolán kívüli művelődés helye a művelődés és a nevelés rendszerében.

– A népművelés-elmélet, művelődéstudomány alapkérdései.

– A szocialista népművelés-elmélet cél- és feladatrendszere.

Durkó fiatalos lelkesedéssel és dinamizmussal, széles, általános elméleti alapozással indítja a szaktudomány művelését. Néhány jellemző kutatói vonása már ebben az időszakban megmutatkozik. Kezdetből nagy igénnyel törekszik a vizsgált jelenségek fogalmi szintű és tudományos rendszertani jellegű tisztázására. Elengedhetetlennek tartja a hazai és nemzetközi szakirodalom folyamatos feldolgozását. Kutatói bátorságának, célratörésének jó példája 1961-ben megjelent, *Bevezetés a művelődéstudomány tanulmányozásába* című, terjedelmes – negyvenéves – egyetemi jegyzete,²² amelyben a kultúra általános problémáin kívül a művelődés és az egyéni műveltség, az akkori kulturális, illetve a művelődési élet legáltalánosabb sajátosságait tárgyalja – alapvetően úttörő vállalkozásként. A jegyzetben foglaltakat kemény elmarasztalások érték. „Nem volt más választásom. Ablakot kellett nyitni a világra...” – említette egy alkalommal, ám önkritikusan hozzátette azt is, hogy rengeteg fogalmat csak felvetett, de nem tudta még megfelelően kifejezni őket.²³ A sok elmarasztaló vitát kiváltó jegyzet értékét az adta – írta később –, hogy „a nevelési szemléletet felfelé teljesítette ki, amennyiben igyekezett elhelyezni azt a kultúra és a társadalmi élet átfogóbb makrostruktúrájában,”²⁴ de azt maga is elismeri, hogy *A mai kulturális élet kérdései* című fejezet, ahol a szocialista és a kapitalista kultúra sajátosságairól írt, dogmatizmus felé hajló, torzult kultúrpolitikai szemléletet tükröz.

Durkó lelkes erőfeszítései ebben az időszakban alapvetően két területen hoznak eredményt. Az egyik szervezeti, a másik tartalmi vonatkozású.

1962-ben a hazai felsőoktatásban teret kaphatott az andragógia, pedagógusképzésen belüli „parányi hídfőállása”. A Pedagógiai Tanszék keretei között megalkult a Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszéki csoport.

A tartalmi eredmény az, hogy Durkó, jóllehet korai írásaiban lineáris (alapvetően a szocialista viszonyok között megvalósuló) társadalmi, politikai és ideológiai folyamatként vizsgálja a felnőttnevelést, illetve a népművelést, ugyanakkor kiemelkedő helyet és szerepet tulajdonít az egyénnek: hangsúlyozza az egyén nevelésének, művelésének pszichológiai és andragógiai vonatkozásait is.

A felnőttnevelés pszichológiai és andragógiai oldalainak felismerése pedig fontos következménnyel járt: lényegében 1963-tól kialakul saját szűkebb és

22 Durkó Mátyás (1961): *Bevezetés a művelődéstudomány tanulmányozásába*. Budapest, Tankönyvkiadó.

23 T. Kiss Tibor–Tibori Timea (2005) i. m.

24 Durkó Mátyás (1995): *Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán*. Debrecen, Kvalitás, 42. p.

konkrét kutatási és oktatási területe, ami ettől kezdve a Durkó-féle tudományos iskola alapvető sajátosságát jelenti.

Az építkezés, 1963–1980

Durkó Mátyás tudományos tevékenységének különálló részeként, az andragógusképzés kiemelkedően fontos „embrionális intézményesülésének” további szakaszának tekinthető az 1963-tól 1980-ig terjedő időszak. Durkó „lépései sok tekintetben lépcsőfokokat” értek. Az 1963/64-es tanévtől a népművelőképzés főszakká vált, 1971. január 1-jével a KLTE BTK megszervezte – az országban elsőként – az önálló Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékét (figyelemre méltó, hogy a tanszék elnevezésében a felnőttnevelés megelőzi a közművelődést!). Az 1971/72-es tanévtől megindulhatott az egyetemi kétéves, majd 1976/77-től a hároméves kiegészítő népművelőképzés. Durkó Mátyás szakmai teljesítményének elismerése, hogy 1971-től a Kossuth Lajos Tudományegyetemen felnőttnevelési, közművelődés-elméleti és művelődéselméleti-politikai főtémákból egyetemi doktori cím megszerzésére nyílik lehetőség. (Ez teremtett alapot a rendszer-váltás után a Kozma Tamás professzor nevével fémjelzett Nevelés- és művelődéstudományi doktori program, ezen belül a Felnőttnevelési és közművelődési alprogram akkreditálásához, a PhD-fokozat megszerzéséhez.)

Durkó azonban jól látja, hogy az andragógia hazai elfogadtatása, az andragógusképzés intézményesítése érdekében az eddigiekhez képest merészebb lépéseket is meg kell tennie. Érzékeli, hogy a népművelőképzés továbbra sem válhat ki a neveléstudomány keretei közül, ugyanakkor tudja, hogy eljött az idő az „egyetemen belüli intézményes hídfőállás” bővítésére is. Az 1973/74-es tanévtől a Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszék keretei között létrehozza a felnőttoktató-specializációt, amely már kifejezetten a felnőttnevelésre épülő andragógusképzésre koncentrált.

A szakmai és „strukturális” téren elért sikerek inspiratív hatással vannak Durkóra. Igazolva látja elképzeléseit: az andragógia elfogadtatásában és intézményesítésében a felnőttnevelésre irányuló további tudományos tevékenység az egyedül járható út.

Durkó figyelmét felkeltette az 1920-as években publikáló Radlinska professzornő munkássága, akinek közvetlen tanítványai közül kerültek ki a lengyel felnőttneveléssel foglalkozó szakemberek, egyetemi tanszékvezetők. Tanulmányozza W. Szewczuk, F. Urbanczyk és B. Suchodolski műveit. Megismerkedik Medinszkij felnőttnevelési nézeteivel, s deduktív úton jut el a hazai jeles gondolkodóig. Felfedezi a magyar Schneller Istvánt: az andragógia egyik hazai szakmai előfutárának tekinti, aki már a XX. század legelején felvetette a felnőttek oktatását segítő iskolán kívüli intézményrendszerek kiépítésének fontosságát.²⁵

25 Schneller István (1909): A szabad tanításról. *Erdélyi Múzeum*, XXVI. Új folyam IV. 1. füzet,

Jó érzékkel ismeri fel, hogy a lélektan – különösen a fejlődéslélektan – mind- eddig kevésbé foglalkozott a felnőtt pszichikumának, fejlődésének vagy megre- kedésének sajátosságaival. Ezt az előzetes lélektani – vagy már eleve pedagógi- ai-lélektani – kutatást a pedagógiai vizsgálatok előtt el kell végezni. A kutatás dilemma előtt áll: amennyiben az előzetes lélektani vizsgálatok hiányoznak, hiányzik az alapozás az andragógiai munka számára is. Ha azonban ezeket a vizsgálatokat maga az andrológus végzi el – a megtett út időben elnyúlik.

Durkó érdeklődése a felnőttnevelés problémáinak empirikus-induktív vizsgálá- ta felé irányult. Döntésének alapvetően két mozgatója volt.

– A szaktudomány további műveléséhez nem érzi „megtakaríthatónak” a hi- ányzó empirikus vizsgálatokat.

– A felnőttnevelés és népművelés gyakorlata számára az elmélet csak abban az esetben adhat útmutatást, ha ennek a gyakorlatnak az empirikus megismeré- se után jut el tudományos általánosításokhoz.

Jóllehet Debrecen jelentős szerepet töltött be az Első Országos Felnőttnevelési Konferencia (1963) megszervezésében, Durkó országos vitát kiváltó nyilvános fellépése mégis 1964-hez kötődik. Ekkor jelenik meg az *Alföldben* a Népművelői gondok. Égető gyakorlati problémák elméleti alapjainak keresése című írása, amely a szocialista népművelés leszűkült értelmezésének szemléleti, szervezeti, koordinációs, tartalmi, intézményi és irányítási fogyatékoságaira hívja fel a figyelmet.²⁶

A vitában elhangzó különféle álláspontokat Durkó 1968-ban elkészült és megvédett kandidátusi disszertációjában hasznosította. Ez a mű tekinthető a tudományos pálya első szakasza elméleti szintézisének is. Értekezésében – amely azokat a „polgári” nézeteket is számba vette, melyekről Durkó úgy vélte, talán a hazai viszonyok között is érvényesíthetők lennének – a felnőttnevelés és a nép- művelés szükségességét, rendszertani helyét, tudományelméleti problémáit kí- vánja összefoglalni, de felhívja a figyelmet a felnőttnevelési folyamat egyik alap- vető sajátosságát kutató tevékenység fontosságára is: elengedhetetlennek tartja a felnőttnevelés társadalmi, szociológiai, ismeretelméleti és pszichológiai specifi- kumainak tisztázását szolgáló nagyobb méretű empirikus vizsgálatokat. A disz- szertáció alapján készített kötet – *Felnőttnevelés és népművelés*²⁷ – tekinthető az első hazai felnőttnevelési „monográfiának”. A könyv értékét a Tankönyvkiadó nívódíjjal ismerte el.

8. p. Továbbá T. Kiss Tamás (é. n.): A felnőttoktatás törvénybe foglalásának kísérleteitől a közművelődési törvény megalkotásáig. In B. Gelencsér Katalin (szerk.): *Művelődéstörténet 2*. Budapest, Magyar Művelődési Intézet–Mikszáth Kiadó, 703–723. p.

26 Durkó Mátvás (1964): Népművelő gondok. Égető gyakorlati problémák elvi alapjainak a keresése. *Alföld*, 6. sz. 530–539. p.

27 Durkó Mátvás (1968): *Felnőttnevelés és népművelés*. Budapest, Tankönyvkiadó.

Az *Alföldben* zajló – és más periodikákra is kiterjedő vita – a debreceni egyetemen folyó képzésre irányította a figyelmet. Nem véletlen, hogy az Első Országos Népművelési Konferencia (1970), majd a Nemzetközi Népművelési Konferencia (1971) előkészítésében és megszervezésében a debreceni tanszék oroszlánrészt vállalt.

Durkó arra törekszik, hogy szövetségeseket találjon és minél több embert nyerjen meg az általa képviselt andragógiai szemléletnek. Országos szintű kooperációra vállalkozik a tudományos együttműködés jegyében.

Fontos lépésnek számított, hogy 1966-ban Maróti Andorral közösen jeleníti meg a *Népműveléstudomány* című egyetemi jegyzetet,²⁸ amely egyébként hat kiadást ért meg.

Durkó és munkatársai, valamint az ELTE Maróti Andor által vezetett Népművelési Tanszéki Csoportja között ugyanis szemléletbeli különbség volt. A debreceniek a nemzeti értékekre figyelő felnőttnevelésre koncentráltak, a budapestiek viszont a liberális elveket valló szociológiai és szociálpszichológiai alapokat tartották fontosnak.

Durkó – Marótival szemben – pozitív jelenségként értékelte a kultúraterjesztés felvilágosodás kori szemléletét. Mindig előremutatóbbnak tekintette a társadalmi méretű, közösségelvű kultúraterjesztő törekvéseket, mint az általa ugyancsak értékesnek tartott társadalmi méretű kultúraterjesztés felvilágosodás kori szemléletét, továbbá azt a liberális gondolkodást, amely a résztvevők igényeiből indul ki, illetve azokat a „kítőrészi kísérleteket”, melyek a liberalizmus „abszolút szabadságával” szemben nyilvánultak meg (Natorp, Hanselmann, Pöggeler, Borinski, Erdberg, Gal, Dumazedier, Maud, Henningsen, Thorndike). Kiállt a szociálpedagógiai irányzat és a liberális gondolkodásra épülő szabadság mellett. Persze azt a szabadságot ismerte el, amely azokon a területeken jelentkezik, ahol a nevelési viszonyban a felnőttnevelő végig biztosítani tudja a részt vevő felnőtt személyiségi szabadságát, autonómiáját. Durkó ismerte a kortárs amerikai tudós, Malcolm Knowles munkáit is, aki az andragógiát szembeállította a pedagógiával, és az általa alkotott andragógiai modellben a felnőttet a függőségtől az önirányító függetlenség felé tartó személyiségnek látta, de csak óvatosan hivatkozott rá. Nem akart jobban konfrontálódni a pedagógiával.

Kooperációban került kiadásra 1966-ban *A felnőttnevelés pedagógiai kérdései* című kötet is.²⁹ Az OPI (Országos Pedagógiai Intézet) Felnőttoktatási Tanszéke által is jegyzett kiadvány Csoma Gyulával együtt írt fejezetében korábbi tanulmányaihoz képest árnyaltabb értekezése jelenik meg a felnőttkori sajátosságokról. Csoma a felnőttoktatásban résztvevők társadalmi, életkori és munkaviszonyi körülményeinek elemzésével egészítette ki Durkó a felnőttek

28 Durkó Mátyás–Maróti Andor (1966): *Népműveléstudomány I.* Budapest, Tankönyvkiadó.

29 Csoma Gyula–Durkó Mátyás–Gellért László–Gere Rezső–Sz. Várnagy Marianne (1966): *A felnőttnevelés pedagógiai kérdései.* Egyetemi jegyzet. Budapest, Tankönyvkiadó.

nevelhetőségéről, a felnőttnevelés szempontjából előnyt vagy hátrányt jelentő sajátosságairól képviselt nézeteit. Megjegyzendő, hogy az OPI keretei között működő szervezeti egység elnevezésében a felnőttoktatás szerepel, és Csoma Gyula, aki elsősorban a felnőttek iskoláival foglalkozott, Durkóval ellentétben szinte valamennyi munkájában a felnőttoktatás kifejezést használja. Vagyis a hazai andragógia világában a felnőttnevelés terminus mellett (vele szemben?) intézményesen is megjelenik a felnőttoktatási irányzat.³⁰

A *Népművelélmélet* című jegyzet és *A felnőttnevelés pedagógiai kérdései* címet viselő kötet a korabeli hazai politikai és társadalmi meghatározottságok ellenére jelentős érték. Bemutatja a nem szocialista irányzatokat és (talán Maróti hatására) elmélyültebb figyelmet fordít a polgári felnőttnevelés kérdéseire is. Durkó továbbra is arra törekszik, hogy adaptálja azokat a „pozitív” elemeket, melyek beépíthetők lehetnek a szocialista felnőttnevelés rendszerébe. (Jóval később maga is elismeri, tévedett, amikor úgy vélte, hogy a polgári és liberális felnőttnevelési nézetek adaptálhatók lennének a szocialista viszonyok között.)

A tudományos együttműködés jegyében folytatott való közös publikálás később is Durkó egyik jellegzetes munkamódszere maradt. Csupán néhány nevet megemlítve: szerzőtársa volt többek között Benő Kálmán, Boros Sándor, Harangi B. László, Sári Mihály, Soós Pál, Rubovszky Kálmán, Tar Károly.

A Durkó által felvetett és vizsgált kérdések minden esetben interdiszciplináris megközelítésűek: munkáiban az ismeretelméleti-filozófiai, szociológiai, pszichológiai felnőttnevelési szempontok alkalmazását egyként megtaláljuk. Durkó ezt az elméletalakítási módszert egész tudományos munkásságában következetesen alkalmazta, és megkövetelte munkatársaitól és tanítványaitól is.

Egy-egy vizsgált probléma elméleti kidolgozását minden esetben a gyakorlati alkalmazás, alkalmazhatóság szempontjainak figyelembevételével végezte el. Tette mindezt úgy, hogy nem elégedett meg egy-egy empirikus vizsgálat eredményeinek értelmezésével, hanem ezek gyakorlati használhatóságát számos esetben andragógiai kísérletek formájában próbálta ki. E törekvés szép példái az élettapasztalatok vizsgálatára és a felnőttek szépirodalmi recepciók képességeire vonatkozó kutatások is.

Durkó számára az 1970-es évtized a növekvő aktivitás időszaka. Célkitűzése, hogy a korábban bemutatott és kipróbált tudományos módszerekkel elmélyült kutatásokat végezhesen a felnőttnevelés néhány alapvető jelentőségű területén.

30 Egyébként 1982-ben Harangi László és Magyar Edit összeállításának a címe még *Andragógiai értelmező szótár*, amelyet a TIT Budapesti Szervezete és Budapest Főváros Tanácsa Művelődésügyi Főosztálya jelentett meg, 1987-ben Csiby Sándor szerkesztésében, a Kossuth Kiadó gondozásában már *Felnőttoktatási kislexikon* kerül kiadásra. A jóval később, 2002-ben, Benedek András, Csoma Gyula és Harangi László főszerkesztésében megjelenő *Felnőttoktatási és -képzési lexikon* elnevezésében szerepet kapott a *felnőttképzés* szó is.

Nagy energiát fordít rá, hogy – a pedagógia tudományának világán belül – markánsan megfogalmazza a felnövekvő nemzedék és a felnőtt nemzedék nevelése közti különbségeket.

1971-ben, az *ACTA Paedagogica Debrecina* sorozat 52. számában teszi közzé egyik legérdekesebb munkáját, a *Felnőttkor sajátosságait*.³¹ A több mint hat ív terjedelmű kismonográfia egyszerre próbálja kielégíteni az elméleti és gyakorlati szükségleteket, amikor a felnőtttség, a felnőttkor szociológiai, pszichológiai és andragógiai értelmezését mutatja be, feltárva a fenti fogalmak legfontosabb kritériumait. A mű értékeit nem könnyű összefoglalni. Érdemei között első helyen mégis azt kell említenünk, hogy saját kutatási eredményeit egy igen széleskörűen feldolgozott nemzetközi elméleti és vizsgálati problémakörbe illeszti. A felnőtttség több szempontú értelmezése, a felnőtté fejlődés folyamatának bemutatása mellett a legrelevánsabb hazai és külföldi információkat tárja elénk a felnőttkori pszichikus folyamatok fejlettségi szintjéről. Behatóan foglalkozik a felnőtt életkori sajátosságaival – a legfőbb személyiségjegyek szintjén. Gondolkodásmódja praxisorientált: akiknél ezek a személyiségjegyek nem alakultak ki, mutat rá, azoknál a „felnőttkori sajátosságok – a pszichikus folyamatok és a magasabb rendű személyiségi jegyek területén egyaránt – az elérendő nevelési és önnevelési célt, feladatot kell hogy jelentsék”. A *Felnőttkor sajátosságai* című munkájában Durkó Mátyás végső soron a felnőtt nevelhetőségének, képezhetőségének problémakörét próbálta kidolgozni, a nemzetközi szakirodalom legjobbjaihoz mérhető színvonalon.

Időrendben ugyan nem, de tematikájában ide kapcsolódik egy korábbi munkája is, a *Gerontológia és népművelés*,³² amely hazánkban elsőnek elemzi a népművelés időséssel kapcsolatos feladatait, és amely meghozza számára az első nemzetközi sikert: tanulmánya horvát nyelven is megjelenik. Az idősök körében végzett kutatásai később alábbhagytak. Az 1990-es évek végén egy beszélgetés alkalmával maga is elismerte, hogy kevés figyelmet fordított erre a társadalmilag mind jelentősebb rétegre. Pedig szükség lett volna rá: a kutatásmetodikai hiányosságok miatt, mint szomorúan megjegyezte, több olyan kandidátusi értekezés is íródott a témában, amelynek készítője szakszerűtlen (és etikailag is kifogásolható) kérdőív segítségével gyűjtött empirikus adatokat vett alapul.

Tudományos munkássága a továbbiakban a felnőttnevelés folyamatának egyre mélyebb, sokrétűbb megismerését célozza. Nagy érdeklődéssel fordul e folyamat „belső oldala” felé; továbbviszi az élettapasztalat vizsgálatával megkezdett vonalat,

31 Durkó Mátyás (1971): A felnőttkor sajátosságai. *Acta Paedagogica Debrecina*, 52. sz.

32 Durkó Mátyás (1965): Gerontológia és népművelés. A népművelés feladatai az egészséges öregedés folyamatának segítségével. *Acta Paedagogica Debrecina*, Tom. XI/III. 23–38. p.; illetve: Gerontologija i narodno presvjecivanje. *Obrazovanje Odraslich*, Zágráb, 1966. 7–8. sz. 17–29. p.

amely a művelődési javak elsajátításának szubjektív feltételeit vizsgálja. Durkó úgy véli, hogy a befogadó „belső lelki feltételei”, tapasztalatai, recepciós gyakorlottsága jelenti azt a pszichikus közeget, amelyen a külső ingerhatás – mint prizmán a fénysugár – valamilyen irányban megtörik, megerősödik vagy eltorzul. 1973-tól folyamatosan kezdi publikálni azokat az eredményeket, amelyeket a felnőttek szépirodalmi recepciós képességeire vonatkozó nagyobb empirikus kutatásából nyert. Ennek a munkának az összefoglalása lett az 1976-ban megjelent *Olvasás, megértés* című kötet,³³ amely elnyerte az MTA pályadíját. A mű három kisregény szépirodalmi befogadását követi nyomon különböző iskolai végzettségű felnőttek körében, feltárva a recepciós szinteket és típusokat. A szépirodalmi recepció vizsgálati eredményeit Durkó azokkal az adatokkal is kiegészíti, amelyeket – a televíziós földrajzi ismeretterjesztő anyagok és az önálló olvasásmegértés szintjére vonatkozóan – egy újabb vizsgálatban kap. Ez a kutatás – *Olvasásmegértés fiataloknál és felnőtteknél* – komplex módon világítja meg a műveltségi javak elsajátítási folyamatának lényeges, belső, pszichikus feltételrendszerét.

A recepciós kutatás értékei között elsősorban a recepció folyamatának feltételrendszerét leíró munkái, valamint a recepciós szinteket és típusokat önállóan, majd kontraszelektíve is feldolgozó, bemutató publikációi említendők. A recepciós (befogadás-vizsgálat) kutatás gyakorlati felhasználhatóságát egy andragógiai kísérletben próbálja ki Durkó, amely a műveltségi anyag feldolgozását segítő recepciós részképességek mintegy 15 százalékos fejlődését bizonyítja.

Nagyon fontos megemlíteni azokat az oktatáspolitikai, közművelődés-politikai és művészetpolitikai következtetéseket is, amelyeket Durkó vizsgálati eredményei alapján von le. Elsősorban az iskolai oktatás hatékonyságának elégtelenségére, a képző-nevelő munka minőségi fogyatékoságaira hívja fel a figyelmet, valamint arra, hogy a közművelődési tevékenységnek alkalmazkodnia kell a vizsgálatok által bemutatott kiindulási szinthez. A művészetpolitikai következtetések az alkotók számára fogalmazznak meg tanulságokat.

A viták évtizede

A Novák József szervezte Kutatók és oktatók országos konferenciájának helyszíne 1979-ben a Bodrog-parti város, Sárospatak.³⁴ A dátum és a helyszín azért lényeges, mert ezen a tanácskozáson már nyíltan konfrontálódtak az ELTE és a KLTE között korábban is létező szakmai nézetkülönbségek: a Durkó Mátyás fémjelzte felnőttnevelésre épülő andragógia és a Maróti Andor által képviselt szociológiai szemléletű, a társadalmi változásokat hangsúlyozó megközelítés.³⁵ A viták mögött az is meghúzódott, hogy Magyarország két egyeteme

33 Durkó Mátyás (1976): *Olvasás, megértés*. Budapest, Gondolat.

34 T. Kiss Tamás (2000) i. m.

35 Uo.

közül vajon melyik tölti majd be a primus inter pares szerepét az „illegitim” andragógusképzésben.

Maróti és munkatársai az elméletet formáló tágabb környezet, a magyar társadalom folyamatosan alakuló valóságára és kihívásaira hívták fel a figyelmet. Az ELTE tanszéki csoportja érzékenyen reagált az újabb és újabb jelenségekre. Maróti a nyugati (polgári) felnőttoktatási irodalom fokozott figyelembevételét szorgalmazta. Durkó a felnőttek nevelésére helyezte a hangsúlyt, s bár figyelemmel kísérte a nyugati szakirodalmat is, érdeklődése alapvetően a lengyel (W. Szewczuk, F. Urbanczyk) felnőttnevelési elképzelések iránt érdeklődött.³⁶ Úgy vélte, nem mindig a „divatos témák” a legfontosabbak – sokkal lényegesebb, hogy a szakma az alapozó empirikus kutatások folytatására összpontosítson, mert csak így lehet az andragógia tudományos meggyökeresztését elősegíteni.

Érdeklődése továbbra is a recepciós képességek vizsgálatára irányult. Kutatásai az olvasásmegértésre koncentrálnak, eredményeit 1980-ban publikálja. Az empirikus anyaggyűjtés mintegy 2000 főre terjed ki, és döntően az IEA³⁷ nemzetközi összehasonlító vizsgálatokban alkalmazott tantárgytesztjei egyikét, az olvasásmegértési tesztet használja. Elsőként végzi el az azonos iskolai végzettségű, most is tanuló és most nem tanuló felnőttek iskoláskori populációhoz viszonyított olvasásmegértési képességének vizsgálatát. Legfontosabb eredményként azt állapítja meg, hogy „átlagban általános iskolai (és e közeli) fokon a felnőttek – egy normális kopási indexnek megfelelően – a gyermeki teljesítménynél alacsonyabb szinten képesek az olvasásmegértésre, de a középiskolás fokon teljesítményük ennél fokozottabb mértékben gyengébb az ugyanolyan iskolai végzettségű fiatalok olvasási képességéhez képest”.³⁸ A vizsgálati eredmények értelmezése, a belőlük levont következtetések sokoldalúan mutatják be az átlagos és a specifikus színvonalat meghatározó szociokulturális tényezőket, a művelődéspolitikai, oktatáspolitikai és andragógiai tennivalókat, s utalnak a fejleszthetőség lehetőségeire is. Durkó külön hangsúlyozza „a második start”, a felnőttkori továbbtanulás jelentőségét, ennek az egyéni tanulási aspirációkhoz, valamint a művelődéspolitikai-oktatáspolitikai feltételekhez való kötődését, azoktól való függését. Ezeket a kutatásokat már kutatótársával, Harangi Lászlóval együtt végezte. Joggal nyerik el az MTA pályadíját 1982-ben.

Durkó úgy látja: megérett az idő rá, hogy az andragógiát a népművelésnél tágabb keretek közé, a közművelődésbe illeszthesse. Az 1976-ban elfogadott köz-

36 Durkó Mátyás (1980): *A felnőttnevelés és népművelés pszichológiai és andragógiai kérdései. Szövegyűjtemény külföldi szakirodalomból.* Budapest, Tankönyvkiadó.

37 International Association for the Evaluation of Educational Achievement (Nevelési Eredmények Értékelésére Alakult Nemzetközi Társaság).

38 Durkó Mátyás–Harangi László (1980): Olvasásmegértés vizsgálata felnőtteknél. KLTE a jövő iskolájáért. *Tanulmányok a 6. főirány kutatási köréből*, 4. sz. 42. p. Kutatási jelentés. Debrecen.

művelődésről szóló törvény (1976. évi V. tc.) lehetővé teszi, hogy a vezetése alatt dolgozó Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszéken olyan munkákba kezdjen, „melyek repedéseket idézhetnek elő a pedagógia falain”. Részben oktatási, de elsősorban szaktudományos célokat (és tegyük hozzá: sürgős szükségleteket) követve, hosszú évek munkájának összefoglalásaként, irányítása alatt készül el a *Tanulmánykötet a közművelődési folyamat problémaköréből* című egyetemi jegyzet.³⁹ A kiadvány néhány vonatkozásban megpróbálja újraértelmezni az 1961-ben kiadott (és erőteljesen vitatott) egyetemi jegyzet problémafelvetéseit, ám még mindig a létező szocializmusbeli „lineáris fejlődésben” gondolkodik.

A Durkó által írt fejezetek – A közművelődés folyamatának értelmezése; A felnőtté fejlődés folyamata, a felnőttkor szakaszai és a nevelhetőség; A felnőttnevelés és a közművelődés kölcsönhatásainak dinamikus modellje; Nevelés és önnevelés; A kulturális elsajátítási folyamat és fejleszthetősége a felnőttkorban; A tapasztalati és új ismereti réteg egysége a felnőttnevelés folyamatában – voltaképpen addigi tudományos tevékenységét foglalják össze. Tanulmányaiban egy interdiszciplináris igényű kutató tudós és a sok tapasztalattal rendelkező pedagógus munkásságának eszenciája kristályosodik ki.

Durkó figyelme egyre inkább az önnevelés, önművelés problémái felé irányul. Kétségtelen, hogy az önnevelés elméleti vonatkozásait kidolgozó munkái a legfontosabbak, ezek váltak maradandóbbá. Nem egyszerűen csak maga a tudományos probléma foglalkoztatja, nem csupán egy felnőttnevelési modellt szeretne megalkotni – az önnevelés, önművelés andragógia vezérelte folyamatának rendszerelvű tisztázásához kíván eljutni. Nem véletlen, hogy az 1980-as évektől fokozott érdeklődést tanúsít a klebelsbergi oktatási-nevelési-művelődési intézményrendszer iránt: Klebelsberg integráló kulturális intézményrendszerben, Durkó integráló embernevelési rendszerben gondolkodott.

Durkó elérkezettnek látja az időt az andragógusképzés további intézményesítésére. Javaslatára az oktatási egység – a Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszék – szervezetileg és személyi állományát tekintve is két részre válik. A Művelődéstudományi Részleg mellett a már létező felnőttoktató-specializációból létrejön, ha tanszéki keretek között is, az önálló Felnőttnevelési Szekció.

Egyszemélyes intézmény

Durkó Mátyás tudományos, oktatás- és tudományszervező tevékenységét megromlott egészségi állapota akasztotta meg, 1984-ben nyugdíjba kényszerült. Munkásságának ezt követő szakasza alapvetően két részre tagolódik. Az egyik nyugdíjba vonulásától a rendszerváltásig tart. A másik szakasz a rendszerváltástól haláláig.

39 Durkó Mátyás (szerk.) (1981): *Tanulmánykötet a közművelődési folyamat problémaköréből*. Budapest, Tankönyvkiadó.

Durkó nyugdíjazását követően is részt vállal az egyetemi képzésben. Ám azt kell tapasztalnia, hogy a debreceni tanszék profilja fokozatosan megváltozik. Az okok összetettek. A Soós Pál vezette tanszéken a kultúrpolitikai, művelődéselméleti képzés kap nagyobb hangsúlyt, Rubovszky Kálmán tanszékvezetésének időszakában pedig (a hallgatói létszámot és bevételt növelő) a piacorientált kulturális menedzserképzés kerül előtérbe. Úgy látja, hogy az andragógia és az általa kimunkált felnőttnevelési szakirány kezd speciális képzéssé redukálódni. A tanszéket számos andragógiával foglalkozó kvalifikált oktató hagyja el (Boros Sándor, Fábryné Mészáros Katalin, Harangi B. László, Sári Mihály, Tóth Béla. Durkó halála után Juhász Erika is). Pesszimizmusának egyre gyakrabban ad hangot a baráti körben folytatott személyes beszélgetésekben is.

A rendszerváltás inspiráló hatást gyakorolt rá. Egyszemélyes intézményként kezd offenzívába. Előadásokat tart, nyilatkozik, nagyon sokat publikál. Óriási energiát fordít rá, hogy megőrizze, védje és az új helyzethez adaptálja⁴⁰ az általa képviselt andragógia és andragógusképzés koncepcióját.⁴¹ Egyre-másra jelennek meg munkásságát összegző művei: *Felnőttkori sajátosságok és a felnőttnevelés*,⁴² *Bevezetés a közművelődés elméleti ismeretekbe*,⁴³ *Felnőttnevelés és társadalom, Tendenciák, rendezőelvek a 90-es évek andragógiájában*,⁴⁴ *Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán*.⁴⁵

Durkó lépést akar tartani a változásokkal. Intenzív publikációs tevékenysége mellett arra is időt szakít, hogy 1996-ban az ország vezető andragógusaival (többek között Mankó Máriával, Maróti Andorral) együtt vegyen részt a svájci Kontaktstelle Arbeitsberuf und Ausbildung (K.A.B.A.) egyhetes andragógusképző tréningjén, Jászberényben.⁴⁶

40 T. Kiss Tamás (1998/99) i. m.

41 Durkó Mátyás (1993): Új hangsúlyok a nevelés-felfogásban az önnevelés kettős értelmezése kapcsán. In Sz. Szabó László–Sári Mihály (szerk.): *Felnőttnevelés és társadalom. Acta Andragogiae et Cultura*, 14. sz. 29–46. p. Debrecen, KLTE.

42 Durkó Mátyás (1988): *Felnőttkori sajátosságok és a felnőttnevelés*. Pécs, JPT FEEFI.

43 Durkó Mátyás–Sári Mihály (1990): *Bevezetés a közművelődés-elméleti ismeretekbe*. Budapest, Tankönyvkiadó.

44 Durkó Mátyás (1993) i. m.

45 Durkó Mátyás (1995) i. m.

46 K.A.B.A. (1996). A kurzusról referenciatárgy készült. *Munka után... munka előtt... (Sokkhatástól a fatalizmusig)*. Dokumentumfilm. Készült a Magyar Mozgóképi Alapítvány Nép-szerű Tudományos Szakkuratóriumának támogatásával, az Új HDF Stúdió és a Stiftung ArbeitsZukunft kivitelezésében. Forgatókönyvíró-szerkesztő T. Kiss Tamás. Rendező-operatőr Kiss Róbert. Közreműködött Tibori Timea, Dénes Zoltán, Méry Zsuzsa, Kósa László, Mező András, Pákozdy Margit. Producer: Duló Károly, Marco Siegrist, Crista Schlegel. Budapest, 1996. 24 perc.

A rendszerváltás után megjelenő összegző és áttekintő munkáiban is ragaszkodik alapvető nézeteihez és tételeihez, nem írja át és változtatja meg azokat, ám mindig kész rá, hogy tévedéseit elismerje és korrigálja. Három legfontosabb szintetizáló-összegző művét mindenképpen meg kell említeni. Az egyik *Társadalom, felnőttnevelés, önnevelés*,⁴⁷ a másik *Társadalmi kihívások és a felnőttnevelés funkciói*,⁴⁸ a harmadik *Andragógia. A felnőttnevelés és közművelődés új útjai* címmel jelent meg.⁴⁹

Mindemellett azzal is tisztában van, hogy az andragógia és a pedagógia viszonyát új alapokra kell helyezni. Az andragógia aligha maradhat a „pedagógia szolgálóleánya”. Felnőttnevelési rendszere, amelyet a hajdani „ideológiai és politikai Prokrasztész-ágyba” szorítva kidolgozott, sok tekintetben érvényét veszítette. Az élethosszig tartó tanulás (Lifelong Learning), melyet a korabeli körülmények között ő is „permanens nevelésnek” definiált,⁵⁰ teljesen más tartalommal válik új programmá. A világ rohamosan változik, az új kihívásokra a korábbiaktól eltérő válaszokat kell adni. Ám azt tapasztalja, hogy a Kossuth Lajos Tudományegyetemen, ahol sikereket ért el, és még meg tudta akadályozni, hogy a tanszék új elnevezéséből ne kerüljön ki a felnőttnevelés szó, az általa létrehozott és felépített oktatási egységnek már alig van köze a felnőttneveléshez.

Durkó figyelme az 1990-es évek elején Jászberény és Pécs felé fordult. A jászvárosban működő Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Karán megalakult a Közművelődési és Felnőttképzési Intézet, Pécsen pedig a Janus Pannonius Tudományegyetemen indult dinamikus fejlődésnek a Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet. Az andragógia oktatásának a tanszéki szervezetségnél magasabb szintű intézményesülése – még akkor is, ha a képzések andragógiai szemlélete és tartalma korántsem volt azonos⁵¹ az általa képviselt irányzattal – reménnyel töltötte el. A lehetőség azonban, hogy Jászberényben egy regionális felnőttképzési központ jöhet létre, szertefoszlott. A helyi érdekek, a tanítóképzés privilégiumait védelmezők olyan korlátokat állítottak a fejlődés elé, melyek fokozatosan szűkítették a felnőttoktatás irányába tett (az egyetem és a

47 Durkó Mátyás (1998): *Társadalom, felnőttnevelés, önnevelés*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

48 Durkó Mátyás (1998): *Társadalmi kihívások és a felnőttnevelés funkciói*. Pécs, JPTE FEEFI.

49 Durkó Mátyás (1999): *Andragógia. A felnőttnevelés és közművelődés új útjai*. Budapest, Magyar Művelődési Intézet–IIZ/DVV [Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködésének Intézete] Budapesti Projektiroda.

50 Durkó Mátyás (1975): A dolgozók iskolája és a közművelődés a felnőttek permanens művelődéséért. *Debreceni Országos Felnőttoktatási Metodikai szeminárium jegyzőkönyve*. Debrecen, 1975, 62–75. p. Továbbá Durkó Mátyás (1976): A permanens nevelés. In Lux Alfréd (szerk.): *Az alakuló ember*. Budapest, Gondolat, 287–321. p.

51 Sári Mihály (1998/99): A felnőttképzés praxisa és a felnőttképzés oktatása egyetemeken, főiskolákon. *Kultúra és Közösség*, 1998. 4.–1999. 1. sz. 113–122. p.

kar érdekét egyaránt szolgáló) paradigmaváltó törekvések mozgásterét. Durkó érzékeli a lokalitás ellenállását,⁵² és sejtelmiei beigazolódnak: a kari vezetés 2005-ben megszüntette az intézetet.

A pécsi egyetem irányítói viszont – felismervén az intézeti forma jelentőségét és a felnőttképzésben rejlő anyagi lehetőségeket – lehetővé tették és támogatták a képzés szervezeti és tartalmi megerősödését. A Koltai Dénes „kapcsolati tőkéje”, menedzseri tehetsége és intenzív PR-tevékenysége segítségével terebélyesedő Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézetre támaszkodva, illetve – többek között – a Csoma Gyula és Zrinszky László nevével fémjelzett elméleti és gyakorlati nézetekre és a Maróti Andor által képviselt szociológiai alapozottságú szemléletre „alapozva”, a valóságos munkaerőpiaci kihívásokra egy „mesterséges felnőttképzési piac” kialakításával válaszolt. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékéről Pécsre átkerült ismert tudományos kutató és oktató, Sári Mihály szakmai legitimációt biztosító megfogalmazásában az andragógiai tantárgycsoportok széles körű társadalomtudományi, interdiszciplináris ismeretekkel alapozzák meg a közgazdaságtan és a humán erőforrás-gazdálkodás tantárgyblokkok praxisorientáltságát.⁵³ A formálódó „pécsi képzőhely” szerint mindez nem azt jelenti, hogy az andragógia kivonul a neveléstudományok világából, hanem azt jelzi, hogy a mai tudományosság egyre kevésbé képes élni a korábban elterjedt „fa-modell” (a diszciplínák és interdiszciplínák fejlődési modellje) szerinti tudomány-osztályozással.

Zrinszky László szakszerűen fogalmaz, amikor azt diagnosztizálja, hogy az andragógia a bölcsészettudományi pedagógia analógiájára épült ki, megtartva az autonómia viszonylag alacsony fokát, amely szükségszerűen felerősítette a már korábban is jelentkező identitás zavart.⁵⁴ Abban, hogy az andragógia megjelenhetett a hazai felsőoktatásban, nagy érdeme van a népművelő- és művelődésszervező-képzésnek. Ezek a szakok ugyanakkor keretek közé is szorították az andragógiát.⁵⁵ (Egyébként a kulturális értékközvetítő – népművelő, közművelődési, kulturális menedzser, művelődésszervező – képzés „önfelszámolóként”, folyamatosan „szülte” az önállóvá váló szakokat és képzési formákat.)

Durkó „örökség-hagyó” levelében jelzi, hogy munkássága folytatójának (megjegyezzük, hogy élete utolsó éveiben több volt tanítványát is ezzel a címmel tisztelte meg), a képzés professzionális keretek közötti továbbfejlesztőjének Koltai

52 *Andragógusképzésről a felnőttképzési törvény szellemében*. Konferencia. SZIE JFK, 2002. május 27.

Továbbá: *Nemzetiségek Felnőttoktatási Konferenciája*, SZIE JFK, 2001. augusztus 30.

53 Sári Mihály (1998/99) i. m.

54 Zrinszky László (2005): Egy tudomány láthatóvá válik: az andragógia szerepnövekedése. *Iskolakultúra*, 2005. február. 103–107. p.

55 T. Kiss Tamás (2000) i. m.

Dénest tekinti.⁵⁶ Könyvtárát és kéziratait Pécsnek ajánlja fel. (Az intézet azonban nem fogadja el a felajánlást, a szakmai örökség végül a Magyar Művelődési Intézetbe kerül.) Koltai úgy véli: az andragógiának szükségszerűen ki kellett törnie a számára korábban fenntartott karanténból. Menedzserként és oktatási vállalkozóként jól ismerte fel, hogy nem csupán az oktatásügy egyik területe, témája, hanem lényeges eleme a gazdaságnak, a társadalomnak és a művelődésnek. Bizonyossá vált, hogy az andragógia az élet számos területén jelentkezik. Mindinkább multidiszciplináris tudománnyá válik, tudomásul véve, hogy sérti a klasszikus tudományok területeit, ám közvetlen és gyakorlati hasznossággal bír.⁵⁷

Durkó reményt keltőnek tartja a felnőttképzés–felnőttoktatás–felnőtttanulás hazai és az Európai Unióban történő szerepnövekedését, intézményesülését. A pécsi szakemberképzés 20. évfordulóján megrendezett konferencián, jóllehet előadásának címeként az andragógia kulturális menedzserképzésben betöltött szerepét jelöli meg, nem felnőttnevelési nézeteinek hangsúlyozására összpontosít. Mondandójának középpontjában más áll. A tudományosság kérdéseivel foglalkozik.⁵⁸ Előadásában komoly szakmai aggodalmainak ad hangot.

Durkó arra figyelmeztet, hogy az egyetemi szakképzés léte és fennmaradása, a doktori (PhD-)képzés megindítása attól függ, hogy a témát (az andragógiát) sikerül-e tudományos mélységűvé és érvényűvé formálni. Szavaival: „mert a lépések csak ebben az esetben érhetnek lépcsőfokokat”.

A szerzők is úgy vélik, hogy Durkó Mátyás munkásságáról bárkinek bármilyen véleménye lehet, de tudományos munkásságából tanulni és okulni – nem engedve azt méltatlanul elhivatkozni – valamennyi volt tanítványának és követőjének kötelessége és felelőssége is.

Megjelent: T. Kiss Tamás–Tibori Timea: Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In Balipap Ferenc (szerk.): *In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság – Nemzeti Kulturális Alap – Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, 9–30. p.

56 Durkó Mátyás – Koltai Dénesnek írt levelében – könyvtárát, kéziratárát, továbbá feljegyzéseit megvételre ajánlja. (FK-162/1/2002) Durkót alapvetően az vezérelte, hogy az általa összegyűjtött dokumentumokkal is szolgálja az andragógia hazai fejlődését. Intézményi és szervezeti vonatkozásban is az FEEFI-ben látta a továbblépés lehetőségét. A hagyatékot végül (kulturális-örökségvédelmi indíttatásból és kutatási célból) a Magyar Művelődési Intézet vásárolta meg.

57 Koltai Dénes (2002): *Theoretical, economic and regional issues of adult education. Hungarian developments in an international perspective*. IIZ/DVV [Institut für Internationale Zusammenarbeit Des Deutschen Volkshochschul Verbandes].

58 Durkó Mátyás (1998): *Társadalmi kihívások és a felnőttnevelés funkciói*. Pécs, JPTE FEEFI.